

KERTINĖ PARAŠTĖ

Naujas „Gimtas kraštas“ – idilė tabu rėmuose

Priešais, ant stalo du *Gimtojo krašto* numeriai. Senasis, priešekuolinis, primena Stalino laikų „tarybinį“ pareigūną – iš cemento išlieta eilutė, paradinė monotoniškas žargono kanonada. Dabarinis *Gimtas kraštas* jau panašus į gorbaciovinės eros lietuvi diplomata – madingas apdaras, suvienytas, nacių šypseną, tautiško kumo, diskotekos ir leninizmo mišinys. Ar tie du numeriai skiriasi savo esme, ar tik tiktai paviršiumi?

Naujasis *Gimtas kraštas* ne tiktai pagražino, sumodernino savo išorę, bet ir per bortą išmetė didelę dalį ideologinio balasto. Jo vietą dabar užima autentiškesni Lietuvos gyvenimo vaizdai ir jos žmonių pasisakymai. Į puslapius, kuriuos anksčiau beveik išimtinai užpildydavo propagandistai, dabar ateina tie žmonės, kurie palaiko Lietuvos savitumą ir jos kultūrinę tapatybę: žmogiską kalbą kalbantys rašytojai, menininkai, mokslininkai, įvairių sričių profesionalai. Mažai skaitomas laikraštėlis tapo populiariausiu periodiniu leidiniu ir krašte, ir išeivijoje.

Kaip nesuvirpės išeivio skaitytojo širdis, regint *Gimtojo krašto* Lietuvą? Tautiečiai (šypsodamiesi) dirba, moka, linksmis, kepa tortus. Ir kokia tolerancija praeities atgyvenoms ir dabartinėms iš užsienio atklydusioms madoms – straipsniai apie Kūčias ir apie roko festivalį! Valdžia geraširdiška, ji leidžia jaunimui siaustil Jauni ateistai pagarbiai leidžia senutei švęsti išnykimui pasmerktą šventę. Bažnyčių nuotraukos, žinios apie kunigų pašventinimą. Matote, kokia graži, kokia laisva dabartinė Lietuva – šnera *Gimtojo krašto* puslapiai. Mylėkit ją, bendraukit su jos žmonėmis.

Tai patrauklioji *Gimtojo krašto* pusė, kurią galima pavadinti vienu žodžiu – idilė. O idilės negalima drumsti tokiais kritiškais pasisakymais, kokie dabar pasigirsta *Literatūroje ir mene ar Pergalėje*. Idilė per graži, per trapi, kad ją būtų galima daryti sudėtinga tikrove.

Tačiau ir sentimentalūsias *Gimtojo krašto* skaitytojas po idilės kvėpalais užuos seniai pažįtamą dūmelį. Paimkime kad ir 26-me numeryje išspausdintus anketos duomenis, pavadintus „Kauno katalikų nuomonė“, kurią susumuoja apklausą orga-

nizavęs Mokslų akademijos instituto bendradarbis Feliksas Laurinaitis. Tie „moksliškai“ apklausingi kauniečiai katalikai beveik choru atsako, kad jiems valdžia netrukdo, jie turi malda-knygių, jų teisės nepažeidžiamos, o bažnyčios išlaikomos. Ar ne gražu – Kauno katalikų choras harmoningai pritaria „tarybinės“ propagandos chorui? (Taip kaip anksčiau *Gimtojo krašto* skaitytojų choras uždainavo, jog Albertas Laurinčiukas esąs populiariausias lietuvių žurnalistas.) Ar nejaudinant *Gimtojo krašto* redaktorių pasitikėjimas savo skaitytojų naivumu? Kai kituose laikraščiuose ir žurnaluose, Vilniuje ar Maskvoje, pareigūnai, rašytojai, mokslininkai mušasi į krūtines, prisipažindami melave bei klastoje statistinius duomenis, nejaugi skaitančioji liaudis staiga ims ir patikės tų automatiškai „sutarybintų“ Kauno katalikų balsu?

Negana to, paskelbęs tą neva Kauno katalikų nuomonę, Laurinaitis primygtinai „paaiškina“, jog jų nuomonės nesutampa su tų, kurie „mūsųose vadinami religiniais ekstremistais“, o Vakaruose „sąžinės kalbiniais“. Staiga, iš idilės nusileidžiamieji senoji, cementinio *Gimtojo krašto* teritorija. Partijos ir jos bendradarbių naudojamas „religinio ekstremistų“ terminas dabar paverčiamas visų lietuvių vartoseną. Sugestionuojama, kad tereikia žmogui prisegti „religinio ekstremisto“ etiketę, ir ji jau galima teisėtai pasodinti už grotų ir kankinti. Šiltų lietuviškoj idilėj ledu padvelkia tradicinis stalininis mentalitetas.

Dar ryškesnis tokio mentaliteto pavyzdys yra 17-20 numeriuose pasirodžiusi serija straipsnių apie lietuvių partizanus, pokario metais kovojusius prieš okupantą. Iš anksto paskelbiama, kad straipsnių autorius, Mokslų akademijos vyresnysis mokslinis bendradarbis Antanas Augus, remiasi „tikrais faktais ir dokumentais“. Po tokios įžangos, skaitome tipiską Stalino ir Berijos stiliaus klastotę, aukštinančią tų dviejų „bogatyrų“ parankinius ir niekuo nesiskiriančią nuo tokių ankstesnių klastotėlių, kaip *Vanagai iš anapus*. O *Gimtojo krašto* redakcija priduria, jog „tokiomis emocijomis gyvena visa Lietuva!“ Kai kurie lietuvių rašytojai ir istorikai jau pradeda

MOTERYS IR GYVATĖS (ŽALČIAI)

Baltiškios kilmės pasaka ir jos giminaičiai.
– Pasaulinis motyvo išplitimas.

DR. JONAS BALYS

Dar nuo mokyklos laikų visi žinome pasaką „Eglė žalčių karalienė“. Tą temą mėgsta panaudoti rašytojai, muzikai, dailininkai, skulptoriai, amatininkai. Pasaka pridera ciklui „negamiškas vyras (arba žmona)“, kur yra magiško pasivertimo ir negalimų uždavinių įvykdymo temos. Įvykdžius kokį nors tabu (draudimą), įvyksta nelaimė. *Lietuvių enciklopedijoje* (1955, t. V, p. 367-69) buvo duotas dalykinis tos pasakos aptarimas. Tačiau praėjo jau gerokai laiko, atsirado naujų duomenų, kuriuos verta iš naujo pagngrinti.

Pasakos kilmė – iš Indijos?

Apie tai rašiau jau 1951 m. žurnale *Gabija* (nr. 1, p. 62-65: „Žalčio pasaka Indijoje“). Yra bent trys indiškos pasakos, kurios turi panašumo į mūsų Eglės pasaką. Visi čia duodamų pasakų turiniai yra labai schematiški, paduoti tik esminiai dalykai.

1. Ragana pavertė karalaiti Bunsį Lall žalčiu ir privertė jį gyventi požemyje. Jis iš ten paspruko ir pasistatė namą žemės paviršiuje. Jis sutiko miške gražią mergaitę Sukkiją ir prašė tekėti už jo. Mergaitė išsigando, nes nežinojo, kad jis karalaitis ir naktį pavirsta žmogumi. Mergaitės pamotė privertė ją tekėti, išsiterdama iš žalčio pilną namą

reikalauti, kad į pokario kovas būtų pažvelgta objektyviau, bet *Gimtajame krašte* tebekartojamas NKVD ritualas.

Taigi kandame kvapnų Algimanto Čekuolio idiliniame sode prinokusių obuolių ir perkandame nebejauną lenininę-stalininę kirmėlaitę. Be to, ir patsai redaktoriaus prisipažino, kokios jo savaitraščio ribos. Pasikalbėjime su išeivių spaudos atstovais (Nr. 27), jis pareiškė, kad *Gimtas kraštas* spausdins bet kokį išeivių straipsnį, „jeigu jame nebus įžeidinėjimų arba kvestionuojamas Lietuvos inkorporavimas į TSRS“. Kitų temų atžvilgiu „tabu“ nesą. Žodis „įžeidinėjimai“ tarybinėje terminologijoje reiškia santvarkos, ideologijos ir jos vykdytojų kritiką. Uždrausta kalbėti ir apie Lietuvos okupaciją. Lietuviškoji idilė pasirodo esanti ankštai aptvarta Kremliaus tabu tvora.

Pakeitus *Gimtojo krašto* formatą ir toną prisipažinta, kad marksizmas-leninizmas jau skaitytojų nebedomina. Nurijs tą ideologinį pralaimėjimą, dabar mėginama tą pačią ideologiją įvesti lietuvių samones po Lietuvos

sidabro. Kai pamotė aplankė Sukkiją ir rado ją laimingą bei viskuo pertekusią, tai patarė jai sužinoti savo vyro vardą. Sukkija privertė vyrą pasakyti savo vardą. Tada jis pradingo. Sukkija visur jo ieškojo. Karalaitis jau ruošėsi vesti kitą, bet Sukkija pasiuntė jam savo žiedą ir jis ją prisiminė. Žalčio motina nusprendė nužudyti Sukkiją, bet jos vyras vis laiku ją išgelbėjo ir jie laimingai gyveno. Mums svarbu, kad pasakoje labai aiškiai pasakyta, jog ragana pavertė karalaitį žalčiu, kai lietuviškoje pasakoje tai lieka paslaptis. Kitas dalykas yra negamiškos būtybės vardas: jei kas tą paslaptį sužino, tai turi jį ar savo valdžioje, gali sunaikinti.

2. Krokodilų karalius privertė ūkininką pažadėti jam dukterį. Krokodilai atnešė brangių dovanų, buvo suruoštos gražios vestuvės. Mergaitė verkė ir galvojo, kad prigers, kai jai reiks eiti į upę. Tačiau vanduo persiskyrė ir ji nuėjo į dugną nesužlapusi. Krokodilų karalius davė mergaitės tėvui tokią plytą, kuri galėjo perskirti vandenį. Tėvas karą nusprendė išbandyti – ir tikrai vandenys persiskyrė. Tėvas rado puikius rūmus ir labai laiminga dukterį, nes jos vyras buvo puikus žmogus ir pavirsdavo krokodilu tik pasiekęs krantą. Tėvas

gamtovaizdžių, dainų švenčių ir tikros kultūros priedanga. Tuo atžvilgiu naujasis *Gimtas kraštas* nesiskiria nuo senosios. Abiejų pagrindinis tikslas – santvarkos apologetika, Lietuvos okupacijos įteisėjimas, išeivių „neutralizavimas“ ar „atvertimas“.

O vis dėlto naujajai *Gimtajai kraštą* daug idomiau skaityti. Jame randa vietas ir daug rimtų straipsnių visiems lietuviams svarbiais klausimais. Be to, savaitraštyje atsispindi ne tik naujoji Gorbaciovo politika, bet ir naujos lietuvių nomenklatūrininkų kartos viltys, nerimas, moralinės ir politinės dilemos. Šios kartos atstovai, dabar perimantys svarbiuosius Lietuvos aparato postus, yra apsišvietę, apsiirę, ir matę daug pasaulio. Ir jiems, jų „tikram tikėjimui“ besikauant su tikrove, nelengva balansuoti tarp patriotinių impulsų, baimės prarasti savo „dolce vita“, ideologinių tabu bei naujosios politikos reikalavimų. Kaip neseniai kalbėjo redaktorių Čekuolis: „Mes patys kovojame su tabu. Šito mokomės ir dar negalime pasakyti, kad išmokome“.

I *Gimtojo krašto* serenadą ne vienas išeivis gal taip atsakys: Ačiū už idilinę Lietuvą. Ją mylėtumė net ir tada, jei ji būtų perpus mažiau idiliška. Džiaugiamės tuo, ką lietuviai sukūrė ir tebekuria, bet žinome, kad mūsų tauta turi ypatingą talentą statyti ir kurti net ir absurdiškiausiomis sąlygomis. Iš Lietuvos stiprybės semtis ir su jos žmonėmis bendrauti norėjome ir norime. Bet tai toli gražu nereiškia, kad dabar imsime prarysim totalitarinius falsifikatus vien tik todėl, kad jie įvynti i tautiniais raštais išmargintus popierėlius.

jp

Tautosakininkas dr. Jonas Balys.

su motina abu persikėlė gyventi pas dukterį ir ženą.

3. Kai mergaitė maudėsi, beždžionė pavogė jos drabužius ir tol nesugrąžino, kol mergaitė nepasižadėjo tekėti už jo. Ji pagaliau sutiko, beždžionė paėmė ją į savo namus, vogė ryžius ir kukurūzus iš žmonių laukų ją maitinti. Mergaitė visą laiką norėjo pabėgti. – Pasaka realistiška, nebėra magijos, tai magiško motyvo išsigimimas ir realistinis. Idomi tik drabužių pavogimo scena maudantis, kas dažnai atsitinka pasakose. Kartais vyras pavagia sparnus vienos iš gulbe pasivertusių mergaitių („swan maidens“) ir privertia už jo tekėti, čia jau yra magiškas pasivertimas. Indų dievas Krišna buvo mergininkas; pasakojama, kad jis pavogdavo besimaudančių kaimo mergaičių drabužius ir pakabinavo aukštai medyje, kad jos negalėtų pasiekti. Jis šokdavo su jomis mėnesienoje ir kiekviena mergaitė manydavo, kad jis myli tik ją vieną.

Yra ir daugiau indiškų pasakų kitomis temomis, kurios panašios i lietuviškas (žr. mano straipsnį „Lietuviškų ir indiškų pasakų panašumai“, *Aiđai*, 1960, nr. 1, p. 30-35).

Kelias i Lietuvą

Jeigu tos indiškos pasakos turi kokio ryšio su lietuviška Eglės pasaka, tai kaip jos pasiekė Lietuvą? Pasakos keliavimas ir skolinimasis yra patikimesnis aiškinimas, negu kadaise buvusi giminystė. Tad reikia ieškoti tarpininkų. Tokiais gali būti žemiau duodamos pasakos.

4. Vienas mokytojas apie 1863 m. Tulso gubernijoje užrašė rusišką pasaką, kuri labai panaši i lietuvišką ar latvišką. (Pilnas vertimas paskelbtas *Drauge*, 1953, IX.12: „Rusiška žalčio pasakos versija“. Ta pasaka pavadinta „Užak“, t.y. vandens žalčys.) Eina turinio santrauka. – Kai mergaitės maudėsi, iš vandens išlindo žalčys ir atsigulė ant vienos mergaitės marškinų. „Jeigu už manęs tekėsi, atiduosiu tavo marškinius“. Išsigandusi mergaitė pažadėjo. Po savaitės daugybė žalčių atsirangė prie trobelės. Uždarė duris, bet žalčiai susivyniojo i kamuolį, išdaužė langą, sušliaužė i trobą, nusitėpė mergaitę nuo krosnies, nusivėdė prie tvenkinio ir panėrė tiesiog i vandenį kartu su ja. Tenai jie visi pavirto žmonėmis. Mergaitė gyveno sau ten ir pagimdė du vaikus: sūnų ir dukterį. Ji dažnai

prašydavo vyro leisti jai aplankyti motiną. Pagaliau vyras iškėlė ją ant kranto. „Kaip aš turėsiu pašaukti?“ – „Pašauk mane: Osip, Osip (t.y. Juozai), ateik čia! Ir aš ateisiu“. Motina klausinėjo: „Kaip ten tau einasi, vaikeli?“ – „Labai gerai, mama, mano gyvenimas ten yra geresnis, negu jūsų čia“. Motina paruošė pietus. „Koks yra tavo vyro vardas?“ – klausinėjo motina. „Osip... ir jis ateis“. Motina prikalbėjo dukterį, kad truputį pailsėtų. Ji atsigulė ir užmigo. Motina tuojau paėmė kirvį, išsigalando jį ir nuėjusi prie pylimo pradėjo šaukti: „Osip, Osip, ateik čia!“ Vos tik pasirodė Osipo galva, senė ir nukirto ją kirviu, net vanduo pasidarė tamsus nuo kraujo. Duktė pabuvo ir nori eiti namo. „Pernakvok dar šianakt, dukrele“. Duktė pasiliko. (Galvos nukirtimas turėjo įvykti, kai duktė nakvojo.) Po pusryčių duktė atsisveikino su motina ir išėjo. Prie pylimo ji šaukė ir šaukė, bet vyras nesirodė. Pažvelgė i vandenį, ogi pamatė ten plūduriuojančią jo galvą. Tada ji atspėjo, kas atsitiko. „O vargel! Mano motina jį užmušė“. Ji verkė ir pagaliau sušuko savo mergaitę: „Skrisk ir skrajok, kaip nykštukas, nuo šiol ir visados!“ Tada sušuko berniukui: „Skrisk ir skrajok, kaip lakštingalą, mano vaikeli, nuo šiol ir visados! O aš skraidysiu kaip gegutė, šaukdama kukū, nuo šiol ir visados!“ (Pasaką paskelbė A. Erleinvein. Anglišką vertimą davė W. Ralston, *Russian Fairy Tales*, New York, 1873, p.126-128.) Bent trijuose latviškuose variantuose visi taip pat pavirsta paukščiais. Tačiau ši pasaka rusuose nėra populiari ir A. P. Andrejevo rusų pasakų kataloge ji nėra įtraukta. Atrodo, kad tai bus skolinys iš baltų, kaip ir žemiau einantis *ukrainietiškas* variantas, kuris jau daugiau nutolęs nuo baltiškios versijos.

5. Viena mergaitė isimylėjo žalį, kuris paėmė ją už žmoną. Jų namas buvo iš gryno stiklo po žemę.

(Nukelta i 2 psl.)

S. Bačinskaitės „Žalčio pasakos“ iliustracijos. 1945-1947.

Šiame numeryje:

Naujas „Gimtas kraštas“ • Moterys ir gyvatės (žalčiai) • Nijolės Jankutės „Kelionės atvirukai“ • Elenos Tumienės eilėraščiai • Šekspyro „As You Like It“ Stratforde • Judita Vaičiūnaitė ir Vytautas Kubilius Chicagoje • Chicago teatruose

Moterys ir gyvatės (žalčiai)

(Atkelta iš 1 psl.)

me, kaip kokiam piliakalny. Buvo sakoma, kad jos motina iš pradžių labai liūdėjo. Laikas bėgo, žalčio žmona pagimdė dvytnius, berniuką ir mergaitę. Tie vaikai atrodė tarsi būtų iš vaško nulietai. O ir ji pati buvo graži kaip lėlė. Tai taip Dievui davus kūdikius, ji kalbėjo: „Dabar, kai vaikeliai gimė kaip žmonės, reikia juos ir pakrikštyti“. Ji atsisėdė į auksinį vežimą, pasidėjo ant kelių vaikus ir išvažiavo į kaimą pas popą. Kai buvo nunešta žinia jos motinai, tai ji pasigriebė pjautuvą ir išbėgo pasitikti. Matydama mirtį, pasisaukė prie savęs vaikus ir sakė: „Skraidykite, mano vaikeliai, kaip paukščiai po pasaulį: tu, mažas sūneli, kaip lakštingala ir tu, mano dukrele, kaip gegutė!“ Išskrido iš vežimo pro langą, po dešine puse lakštingala, o po kaire puse gegutė. Nepasiliko ir jų motina, tik tai dilgėlė išdygo šalia kelio. (Paskelbė P. Kulš 1857 m. Yra angliškas vertimas: A. Wratlslaw, *Sixty Folk-tales from Exclusively Slavonic Sources*, Boston, 1890, p. 160-61, nr. 30.)

6. Įdomus yra pasakos fragmentas, labai artimas mūsų Eglės pasakos pradžiai, užrašytas iš čeremisų (tai finougrų tautelė), gyv. Kozmodemjansk apyl., tai miestas prie Volgos, Kazanės gub. — Karalaitė nuėjo su draugėmis į upę pasimaudyti. Kai jos nusimaudė ir išlipo iš vandens, tai ant karalaitės marškinų gulėjo gyvatė. Ji paklausė karalaitę: „Ar nori būti mano žmona?“ Karalaitė ilgai galvojo, pagaliau tarė: „Gėda eiti nuogai namo, viskas matyti“. Pradėjo ji verkėti ir pagaliau atsakė gyvatei: „Tekėsiu už taves“. Gyvatė tuojau atidavė marškinius ir mergaitė apsirengė. Gyvatė paėmė ją ant savo nugaros ir nusinėšė į mišką. Draugės labai persigando ir pradėjo verkėti. Jos pasakojė karaliui: „Tavo dukterį gyvatė nusinėšė“. (O. Beke, *Volksdichtung und Gebräuche der Tschermessen*, Budapest, 1951, p. 165) — Pasakos tęsinys yra visiškai skirtingas, tai kitos pasakos tipas (AT 301B), kaip karalaitis eina ieškoti savo dingusios žmonos, pagaliau po 13 metų ją suranda ir išgelbsti. Pradžioje taip pat yra kitas tarptautinės pasakos tipas (AT 310) apie bokštą uždarytą ir išgelbsti. Pradžioje taip pat yra kitas tarptautinės pasakos tipas (AT 310) apie bokštą uždarytą ir išgelbsti. Pradžioje taip pat yra kitas tarptautinės pasakos tipas (AT 310) apie bokštą uždarytą ir išgelbsti.

7. Labai artima baltiškai atrodo kazachų pasaka „Gražuolė Miržana ir vandenų karalystės valdovas“ (*Kazachų liaudies pasakos*. Vertė E. Karaliūtė. Vilnius: Vaga, 1964, p. 94-97.) Kazachai yra turkiškos kilmės tauta, jų 4 mil. gyvena dideliame plote nuo Volgos žiočių iki Kinių sienos, tai daugiausia stepės ir dykumos, žiaurus klimatas: karštos vasaros, šaltos žiemos. Sovietai ištrėmė daug lietuvių į tą Kazachstaną. Didieji miestai: Alma-Ata, Karaganda, Sempalatinas.

Naslė turėjo gražuolę dukterį. Merginos nuėjo maudytis. Upėje pasigirdo iš gelmės skardus kažkieno balsas... Merginos išsigančios, klykdamos puolė į krantą, čiupo savo drabužius ir nubėgo visos į atilą (stovyklą), o Miržana ir užmiršo. Stovi mergaitė ir mato: ant jos drabužių, susisukęs septyniais ratais, guli didžiulis slibinas. „Aš esu povandeninės karalystės valdovas... Būk mano žmona. Pažadėk, kad tekėsi už mane — atiduosi drabužius“. Drebedama iš baimės pasidėjo. Ir slibino kaip nebūta. Motina ramino: „Baisusis slibinas tau, matyt, pasivaideno“. Už savaitės, kiek tik akys užmato, šliaužia nuo upės juodi slibiniai, visa stepė tik šnypščia. Susivijo ka-

Paulius Augius S. Bačinskaitės „Žalčio pasakos“ iliustracijos. 1945-1947.

muoliais, šoko ant jurtos (palapinės), uodegomis veltinį prakirto, ramsčius sulaužė, pačiupo apalpusią Miržaną ir nusinėšė prie upės. Pasinėrė slibinas į vandenį, o su juo pranyko ir Miržana. Daug kartų tekėjo ir leidosi mėnulis, bėgo laikas. Vieną kartą naslė sėdi prie savo skurdžios jurtos ir staiga mato: eina prie jos jauna moteris, išsi-puošusi kaip kunigaikštienė, dešine ranka vedasi berniuką, o ant kairės laiko mergytę. „Aš atėjau iš povandeninės karalystės. Mano vyras tos karalystės valdovas... Negali būti laiminges-nės už mane! Tikėtai tavęs pasiil-gau, motule, ir panorau tau mūsų vaikelius parodyti... Vakare mes turėsime būti namie, povandeni-niuose rūmuose. Mūsų laukia vyras. Jis tik žemėje viršta slibinu, o savo karalystėje — jis puikus batyrius (karžygs)“. — „Bet kaip tu surasi kelią atgal?“ — „Aš prieisiu prie vandens ir su-šuksiu: „Achmetai, Achmetai, aš tavo žmona, ateik mano mielas, išnirk iš gelmių!“ — „Pernakvok gimtinėje bent vieną naktelę“. Miržana sutiko pabūti iki ryto. Tada senė patyliukais atsikėlė, susirado kirvį ir vogčiomis išsėli-no iš jurtos. Atėjo prie upės ir gar-siai sušuko: „Achmetai ir t.t.“. Slibinas iškilo iš vandens, padėjo galvą ant kranto. Senė negaišo, užsimojo kirviu ir nukirto slibino galvą. Miržana rytą atsivėikino su motina. „Ateisiu pas tave po metų“. Atsistojo prie vandens, šaukia vyrą. Niekas nesirodo. Žiūri į upę, o vanduo raudonu krauju pasruvęs... ir slibino galva šalia meldų guli. Miržana viską suprato. „Tu, dukrele, kregždute būk... O tu, sūnau, būk lakštinga-la...“ O aš, jūsų motina, paversiu gegute, savo vyro liūdėsiu, liūdnai kukuosiu“. Ir visi trys pavirto paukščiais.

Ši pasaka yra labai panaši į rusišką iš Tulos gub. (nr. 4). Jeigu ta pasaka būtų tikrai iš liaudies užrašyta, tada būtų ryškus jungi-nys tarp Indijos ir Rytų Europos. Tačiau knyga yra populiarius pa-sakų leidinys, ne moksliskas tau-tosakos rinkinys, tad galėjo būti paimta rusų pasaka ir pritaikyta vietos sąlygoms, įdedant tokius vietinius terminus, kaip chanas, aūlas, jurta, batyrius, Achmetas. Pasakos stilius suliteratūrintas. O gal koks lietuvis ar latvis trem-tinys pritaikė baltišką pasaką ka-zachams? Tad klausimas pasilie-ka neišspręstas.

Pasakos tyrinėjimas

Baltišką nežemiško vyro pasa-kos (AT 425) variantus mūsų Eg-lės pasakos forma rimtai panagri-nėjo švedas Jan-Oejvind Swahn: *The Tale of Cupid and Psyche* (Lund, 1955). Jis panaudojo 10 lietuviškų, 16 latviškų ir po vieną estišką, suomišką ir rusišką va-riantus, kurie jam buvo prieina-mi (aš jam padėjau susirasti lie-tuvišką medžiagą). Jis tuos va-

riantus nagrinėjo atskirame skyriuje ir pavadino sub-type 425M, kaip skirtingą to pasakos tipo redakciją, kuri esanti *baltišk-os* kilmės. Po vieną rastą variantą kitose kaimyninėse tautose jis laiko skoliniais iš bal-tų. Tokia pasakos forma galėjusi išsivystyti iš atitinkamos sakmės (legendos). „Aš laikau galimybę, — rašė Swahn, — kad latvių ir lietuvių liaudis išlaikė tokią pasakos formą, kuri gali būti labai sena“ (p. 342). Tai rimčiaus-ias iki šiol mūsų Eglės pasakos nagrinėjimas.

Elena Bradūnaitė, aiškindama Swahn veikala, bandė įrodyti, kad tipišką baltišką Eglės ir žalčio pasakos tipą susidarė vei-kiant liaudies tikėjimams apie gyvates ir žalčius, medžius, užkei-kimus ir magišką pasivertimą ar-ba burtininko pavertimą žmonių į gyvulių ir kitus gamtos objektus (žr. *Lituanus*, 1975, nr. 1, p. 5-39). Žinoma, liaudies tikėjimai dau-giau mažiau paveikia visas tau-tosakos rūšis.

Ada Zemp-Martinkus parašė il-gesnj straipsnį „Medžių šeimos struktūra vienoje lietuviškoje pa-sakoje“ (*Literatūra*, Vilnius, 1979, t. XXI, 1: p. 73-87). Ji per-skaitė 51 pasakos variantą, kurių tiksliai 31-me rado pilną to pasi-vertimo epizodą. Lietuviškuose variantuose Eglės vaikai paver-čiami medžiais; pagaliau pasikei-čia ir ji pati, tačiau kartais ji pavirsta gegute, bet ne egle. Galėjome pastebėti, kad rusų, kazachų (?) ir kai kuriuose latvių variantuose visi pavirsta paukš-čiais, motina paprastai gegute, o ukrainietiškoje (nr. 5) — vaikai paukščiais, o motina dilgėlė šalia kelio. Čia yra *magiška transfor-macija* ir visiškai nesvarbu, kuo žmonės pavirsta, medžiais ar paukščiais. Viena latviškoje variante visi pavirsta akmeni-mis. Todėl negalima šios pasakos laikyti sakme apie medžių kilmę. Tokie medžiai (ar paukščiai) jau buvo, tik tam tikri žmonės pavir-to į individualius tos ar kitos rū-šies medžius (arba paukščius).

Sakmė Amerikos kontinente

Gal daugelis nustebs, kad pana-šios į mūsų Eglės pasaką sakmės buvo užrašytos, kaip tikri įvykiai, ir dviejose Amerikos indėnų gim-nėse.

8. Iš Pomo indėnų, gyvenančių šiaurinėj Kalifornijoje, 1933 m. buvo užrašyta sakmė „The Girl who Married Rattle Snake“. — Vietovėje, vadinamoje Cobiwin, buvo didelė uola su skyde ir ten gyveno barškuolės gyvatės. Neto-liese prie Kalesima buvo kaimas, turįs keturis didelius namus, ir viename gyveno mergaitė. Pava-sarį ji rinko valgomus augalus. Bedirbančią mergaitę stebėjo barškuolė gyvatė, kuri ją pasekė į kaimą. Netoli jos namų, gyvatė pavirto gražiu jaunu vyru, su tinklu ant galvos ir gražiais ka-roliais apie kaklą. Tada jis

užsilipo ant namo viršaus ir nusi-leido žemyn į vidų. Šeima nuste-bo ir jis prašė mergaitę už jo tekėti. Jis išbuvo su šeima per-nakt ir rytą išėjo. Vakare jis ir vėl atėjo, ir taip truko keturias die-nas. Penktą vakarą jis nebeapai-vertė jaunuoliu, bet kalbėjo kaip ir anksčiau. Mergaitės motina girdėjo kažką kalbant ir pasišvie-tusi pamatė, kad kalba barškuo-lė gyvatė. Ji numetė šviesą ir per-sigandusi išbėgo. Kitą rytą barš-kuolė pasiėmė mergaitę į savo namus ir ji ten liko. Laikui bėgant ji pagimdė keturis berni-uks. Pamatė žmones, tie gyvatiu-kai susiriesdavo pasiruosę kirsti, bet motina jiems sakydavo: „Ne, nekaskite savo giminių!“ Ir vaikai paklausydavo. Kai gyva-čiukai paaugo, jie pasidarė smalsūs. Kitos gyvatės irgi norėjo patyrinėti, šliauždamos tos moters kūnu, ir atrasti, kas ji tokia yra. Moteris be baimės leido gyvatėms ją tyrinėti. Tada ji sakė vyriausiam berniukui: „Aš turiu eiti aplankyti savo tėvus ir pasakyti, kas atsitiko“. Ji sugrį-žo į tėvų namus. „Tai paskutinis kartas, kai mes galime pasikalbė-ti“. Tėvai nusiminė. Kai ruošėsi grįžti, motina verkė ir nenorėjo ją išleisti. Bet duklė pasipurtė ir staiga pradingo. Ji jau nebebuvo tikra žmogiška būtybė. Niekas nežino, kaip ir kur ji dingo, bet manė, kad ji sugrįžo į barškuolės namus ir ten pasiliko gyventi. (*American Indian Myths and Legends*. Selected and edited by Richard Erdoes and Alfonso Ortiz. New York, 1984, p. 397-398.)

9. Kita sakmė buvo užrašyta iš Zuni indėnų, gyv. New Mexico. Ji yra sudėtingesnė ir gal daugiau suliteratūrinta, tačiau idėja yra ta pati. Pavadinata „The Serpent of the Sea“.

Mūsų senolių laikais prie Griaustinio kalno buvo Erelių namas (vietos pavadinimas), kur gyveno graži mergaitė, viršini-nko ir burtininko duklė. Ji labai mėgo švarumą ir nuolatos ėjo maudytis į Apačų tvenkinį, kuris iš tikrųjų buvo pašvėstas Kolo-wissio arba Jūros gyvatei. Kartą ir kita ji ten nustebsi rado mažą gražų berniuką, žaidžiantį su vandeniu. Ji nesuprato, kad tai buvo Jūros gyvatė, kuri gali pasi-versti bet koku pavidalu. Ji pasiėmė tą berniuką į savo namus ir žaidė su juo, net valgyti nenuėjo. Naktį ji užmigo šalia vaikučio. Tuo tarpu tas vaikutis pavirto į gyvatę, apšivyniojo apie mergaitę ir vis didėjo, jo ritinių (coils) buvo pilnas kambarys prisirangęs. Rytą atėjo sesuo vadinti ją pusryčių, vos galėjo prastumti duris ir išsigančios pamatė gyvatę. Tėvas buvo bur-tininkas ir suprato, kas atsitiko. „O Kolowissi, aš padarysiu atgailą už jos klaidą, paleisk mano vaiką nors trumpam laikui ir ji bus tavo“. Gyvatė atleido

ritinius, mergaitė išbudo, nulipo žemyn ir puolė prie motinos. Susi-rinko visi burtininkai pasitari-mui. Keturias dienas darė apei-gas, rinko dovanas ir vis tiek nusprendė, kad mergaitė turės palikti savo žmones ir gyventi Kolowissi namuose, Pasaulio vandenynse. Ją aprenę iškilmin-gais drabužiais su visais papuoša-lais ir išlydėjo. Gyvatė nulipo nuo aukšto, uždėjo savo galvą ant mergaitės peties ir išėjo į vakarų pusę. Kai tik mergaitė iškrypdav-o iš tako, gyvatė vėl ją pastumdav-o atgal. Staiga Kolowissi pa-sikeitė į gražų jauną vyrą iškil-mingais drabužiais. Jis pametė savo žvynus, kurie slėpėsi po ap-siaustu. „Ar nepavargai, vargše mergaitė?“ Ji išdriso atsisukti ir pamatė gražų jaunuolį. „Kur dingo gyvatė?“ — „Tai aš esu. Mes gyvenime kartu ir mylėsi-mės visados Pasaulio vandenyn-se“. Mergaitė pralinksėjo ir greit pamiršo savo namus. Ji sekė savo vyrą į Jūrų gyvatės vartus ir liko gyventi ten su juo visam laikui. (Ten pat, p. 327-331).

Abi tos sakmės, ypač nr. 8,

indėnų legendų negali būti. Ta-čiau idėja yra ta pati. Tai bendra visai žmonijai pažįstama (Elemen-targedanke), pagal kurią norima aiškinti tam tikrus reiškinius. Ir senovės graikai, kaip matysime, tikėjo, kad moterį gali apvaisinti gyvatė. Kolowissi (nr. 9) labai primena skandinavų milžinišką pasaulio gyvatę Midgard, kuri gyvena vandenyno dugne. Tačiau tiesioginį ryšį ir čia sunku prileis-ti. Tokiu būdu šios indėnų sak-mės su europietiškomis turi tik bendrą idėją, kad gyvatė arba ko-kia dvasia susižavi žemiška mergaite ir nori ją turėti už žmo-ną. Demonas pamato, kad žmo-nių dukterys yra gražios. Biblijos įtaka neatsiliepia tekstuose, iš-skyrus tik ukrainietiską (nr. 5), kur žalčienė veža savo „gyvatiu-kus“ popui pakrikštyti. Negam-tiškas vyras giminių paprastai laikomas priešu, reikia jį nužu-dyti.

Mito kilmės aiškinimas

Pagal Bibliją, velnias pasivertė žalčiu ir sugundė Ievą paragauti vaisiaus nuo uždrausto medžio.

Paulius Augius S. Bačinskaitės „Žalčio pasakos iliustracijos. 1945-1947.

labai panašios į mūsų Eglės pasaką. Visi pagrindiniai bruožai yra tie patys: gyvatės pavidalo dvasinė būtybė, kuri gali pasi-versti į žmogų, įsigeidžia žemiškos mergaitės ir priverčia ją būti savo žmona. Mergaitė apsipran-ta ir pasidaro savo būdu kito mi-tiško pasaulio būtybė. Jie turi vaikų. Mergaitė įsigeidžia aplan-kyti savo tėvus ar motiną, bet vis tiek nori grįžti pas savo vyrą. Yra tokia mitinė galvosena: jei žmo-gus kitame pasaulyje permakau-si, valgė ar mylėjosi, tai jis ar ji jau nebe šio pasaulio būtybė, ver-žiasi į ten.

Žinoma, jokio tiesioginio ryšio tarp mūsų Eglės pasakos ir

Lietuvių tautosakoj žaltys nėra laikomas velnio simboliu. Norbertas Vėlius, parašęs mūsų velnio istoriją, pastebi: „... tauto-sakinis lietuvių velnias retokai teisišvaizduojamas kaip žaltys, ku-riuo religiniuose raštuose dažnai įsivaizduojama piktoji dvasia (*Folklorinio velnio analizė*, Vil-nius, 1987, p. 249). Yra apščiai istorinių duomenų, kad lietuviai gerbė ir laikė namuose žalčius, juos maitino, naudojo pranašavi-mui, nes žalčius laikė protiniais jo, valgė ar mylėjosi, tai jis ar ji jau nebe šio pasaulio būtybė, ver-žiasi į ten.

Žinoma, jokio tiesioginio ryšio tarp mūsų Eglės pasakos ir

pele išgraužė Nojaus laive skyde; tai pastebėjo žaltys ir savo uode-ga užkūšė tą skyde, tuo išgelbėda-mas žmones. Tos pasakos šaltinio nebeprisimenu, gal buvo knyge-lėj *Lietuvių pasakos*, išleistoj 1907 m. Vilniuje. Tokiu būdu žaltys yra žmonių draugas, dievų pa-siuntinys, tuo tarpu gyvatė laikoma velnio padaru, jis ją globoja, todėl užmušus gyvatę velnias verkiąs (Norbertas Vė-lius, t.p., p. 137). Eglės pasaka, pa-gal Vėliu, primena nužudytą die-višką vyrą, tad susiliečia su kla-sikiniais mitais apie Persefonę ir Hado, Adonį ir Astartę, Atį ir Kibelę, Ozirį ir Izidę, nors ne-tikslu būtų teigti tiesioginį ryšį (t. p., p. 157-159).

Pagal žydų apokrifinę knygą apie Adomą ir Ievą, rašytą grei-čiausiai I-ame amžiuje prieš Kr., randame legendą, kad Samael (arba Sėtonas) sugundęs Ievą ir pamatęs, kaip ji guli su Adomu, šiam užmigus ir pats gulėjo su Ieva. To santykio vaisius buvo nedoras Ievos sūnus Kainas. Taip atsiradęs pasaulyje blogis. Tačiau nebūtinai tai turi būti pirmykštis šaltinis apie moteris ir gyvates (ar žalčius). „Daugelyje mitologi-jų randame dieviškų gyvatių norą susijungti su mirtingomis moterimis... Jau Graikijoje be-vaikės moterys gulėdavo visą naktį ant grindų Asklepius mal-dykloje (graikų ir romėnų gydy-mo dievas, kurio simbolis buvo gyvatė) ir tikėjosi, kad dievas pa-sirodys gyvatės pavidale ir jas be-miegiančias apvaisins... Ketvirtoji Makabiejų knyga paliudija popu-liarų tikėjimą, kad gyvatės gei-džia lytinių santykių su mote-rimis“. (Citatos iš R. Graves ir R. Patai, *Hebrew Myths*, New York, 1983, p. 85-88.) Senprūsų bevai-kės moterys; norėdamos susilauk-ti vaikų, melsdavosi į išdubusia-me ažuole gyvenančius žalčius, — taip rašė S. Grunau 16 amž. pra-džioje. Jo žinią pakartojo Hart-knoch 1675 m., pridėdamas, kad moterys tiems žalčiams nešdavu-sios pieno; jos taip darė tikėda-mos, kad pasidarys neščios žal-čiams padedant. Tai labai aiški ir sena tradicija. Galimas dalykas, kad tie ropliai buvo laikomi miru-sių herojų ar prosenių vėlėmis.

Vincas Vyčinas labai klysta lai-kydamas žaltį moteriškos deivės motinos Žemynos manifestacija (žr. *Varpas*, 1986 m., nr. 21, p. 24). Kaip tik priešingai, žaltys ar gyvatė jau nuo babiloniečių ir biblinių laikų yra *vyrishkojo prado* simbolis. Juk ir Eglės pasakos Žilvinas buvo *vyras*, jos vaikų tė-vas. Visos tautos, pradėdant pri-mityviausiomis, jau žino, kad be vyro nebus vaikų. Tautosakoje ir mituose tie mistiškieji žalčiai ar gyvatės atvaizduoti kaip vyrai, kurie vis labai kimba prie žemiš-kų moterų. Tai liudija visos aukš-čiau aptartos pasakos ir sakmės. Seksologas Freud gal aiškintų, kad taip darosi, nes gyvatės mėgsta landžioti po įvairius ur-vus ir dažnai ten gyvena.

ATEITININKŲ STUDIJŲ DIENOS DAINAVOJE

Šį savaitgalį, rugšėjo 4 - 7 d., Dainavoje, Manchester, Michi-gan, vyksite Ateitininkų studijų dienos. Programoje: krikščionybės jubiliejaus iškilnių Romoje vaizdai; paskaitos apie dabartinę Lietuvos padėtį naujos Sovietų Sąjungos politikos šviesoj, Palaimintajį Jurgį Matulaitį, Antano Maceinos kultūros teologiją, politinius piligrimus į Maskvą, krikščionio būklę šiandiniame pasaulyje; muzika ir dainos. Šiandien vykstantis literatūros vakaras yra skirtas poeto Kazio Bradūno kūrybai. Savaitgalio metu taip pat vyks organizacijos darbuotojų pasitarimai ir viešas pokalbis ateitininkų sąjūdžio or-ganizaciniais klausimais. Šių studijų dienų apžvalgą *Draugo* kultūriniam priedui paruoš Aldona Zailskaitė.

Rašto žmonės Kalifornijos Dailiųjų menų klubo susirin-kime pas dr. Elena Tumienę 1987 m. rugpjūčio mėn. 8 d. Iš kairės: Pranas Visvydas, Dana Mitkienė, dr. Marija

Gimbutienė, dr. Elena Tumienė, Algirdas Gustaitis, Alė Rūta, Bronys Raila ir Bernardas Brazdžionis. Nuotrauka Prano Gasparonio

Nijolė Jankutė

Kelionės atvirukai

ROMA

Atlaidus man buvo Trevi fontanas: pamiršo, kad anais metais įmečiau lirą ne pro tą petį, ir štai vėl esu Romoje! Turiu būt atlaidesnė ir aš. Tenemato mano akys šiukšlių, rūdim ir šimtmečių dulkėm aptrauktų paminklų, nei gatvės čigonų, kurie vagia neapdairių turistų rankinukus; nei padavėjų, reikalaujančių „cover charge“ už languotą staltiesę. Tėbūna man Roma sklidina saulės, džiugaus šurmulio, išpūdingų įvykių ir, Amžinam Miestui tinkančio, majestoto. Ir buvo ji tokia! Ak, Pietro Bracci, dosnūs šį kartą tavo vandens dievai sankryžoj Trevi!

Šv. Petro aikštė

Michelandželo bonia ir Egipto obeliskas (romėnai obeliskus atplukdydavo įvynioję į tonas vynuogių, kad bangų supamam laive nesuskiltų. Nėra ko didžiutis dabartiniu dūžtančių prekių ipakavimu apvaliuose plastikos gabalėliuose...) – majestotiškas Romos veidas. Gigantiškos Bernini kolonos kviečia turistą ir maldininką į savo išskėstą glėbį. Jo centre – milžiniška karališka Šv. Petro bazilika. Kas per sostas karštagalviui, vaikiškos širdies Genezareto žvejui ir jo įpėdinams!

Audiencija

Su dabartiniu Petro įpėdiniu jau pasimačėm. Plojom, giedojom, kalbėjom ir šokom. Per keturias eiles žmonių, ant kėdžių pasilpę, spaudėm Joną Pauliaus II plačiai ištiesias rankas. Mažos, tvirtos rankos, plona figūra. Po balta kepuraite simpatingas veidas pavargęs, pablogęs, ne toks apvalus, kaip televizijos laidos parodo. Nuolatinės kelionės, tūkstantinės audiencijos, o gal dar ir atentato žaizda, labiau dvasinė, kaip fizinė, „atsiima savo“. O kiek dar nežinomų krizių ir įtampų!

Visi sostai kieti, bet šv. Petro ar ne kietčiausias? Nelengva jungti šiaurį ir Anapūs, kada esi tik žmogus, nors ir Valdovo vietininkas.

Ad multos annos! Ad multos annos!

Palaimintasis Dievo Tarnas

Vaizduotę prašokantį bazilikos vidaus plotį ir aukštį dominuoja Michelandželo skliautas. Žvilgsnis aukštyn – ir pakylėi į žmogiškojo genijaus sukurtas dausas Dievo garbei. Kas per simetrija, kas per tobulas detalų išdėstymas, grandioziškų puošmenų balansas! „Tu es Petrus et super hanc aedificabo ecclesiam meam...“ skelbia didžiulės raidės auksiniam skliauto žiede.

Po šiais dangiškais skliautais šiandien skamba lietuviškos giesmės, o už majestotiško Bernini altoriaus kabo palaimintojo arkivyskupo Jurgio Matulaičio atvaizdas.

„Auctoritate Nostra Apostolica facultatem facimus, ut Venerabilis Servus Dei Georgius Matulaitis nomine Beati in posterum appetetur... In nomine Patris et Filii et Spiritui Sancti,“ skelbia šv. Tėvas. „Amen, amen, amen...“ kartoja chorai.

Jaučiuosi pasinėrus istorijon. Tolima praeitis ir šio iškilmingo momento dabartis manė neša tartum srovė. Paširpstu nuo garų, spalvų ir užplūdusio jausmo... Aš dalyvauju istoriniam įvyki! „Deo gratias!“ gieda chorai.

Autore ant Šv. Petro bazilikos stogo.

Pieta

Išleidama sustoju prie Pietos. Ir čia žmonių minia. Michelandželo genijus nenustoja stebinės.

Šilkinis marmuro švelnumas kaip gyva oda. Vaikiškai jaunas Marijos veidas sklidinasi labiau rimties, negu skausmo. Tik atmesta kairioji ranka leidžia pajust praradimo gelmę. Bet Kristaus kūnas, rodos, gilaus miego, ne mirties paliestas. Preliudas į Prisi-kelimą?

* * *

Šv. Petro aikštėj saulė žarsto mirguliuojantį orą. Karšta. Gaudžia varpai Viešpaties Angelui. Popiežiaus balsas aidi po aikštę, skelbdamas Romai naują palaimintąjį, kurio vėliava kabo virš didžiųjų bazilikos durų. O mūsų jaunimas šoka prie fontano. Mirgama tautiniai drabužiai, į taktą ploja žiūrovų minia. Kaip šaunu, kaip linksma šiandien būt lietuviu Romoje!

Musei e Gallerie Pontificie Citta del Vaticano

Vatikano muziejų reikia lankyt su draugu, kuris ten daug kartų buvęs ir gerai žino, kuri salė, kuris kampelis ribotą laiką turinčiam keleiviui svarbiausia pamatyti. Ir čia sėkmė mane lydi: po 38 metų vėl sutiktas kun. Domininkas, buvęs Luebecko gimnazijos kapelionas, pasiūla būt mano vadovu. „Aš senas romėnas“ – sako jis, „visur čia mano išvaikštinėta, išžiūrinėta“. Ir plaukiam mudu lankytojų upėj, kuri nesibaigiančiu srautu pilasi iš salės į salę, nuo laiptų ant laiptų.

Sala degli Animali, Sala delli Musa, Sala Rotonda, Carte Geographica... Ir Asirijos, ir Graikijos, ir Egipto salės... Tik po žvilgsni, tik po du. Akys neaprepija galva nesuima. Kiekvienai salei reikėtų skirti po savaitę. Bet stabteliu prie graikiškosios „Laokono ir sūnų“ skulptūros. Juos smaigiančios gyvatės dar ir dabar man kelia šurpą, kaip kadaise vaikystėje variant klasikinį kūrinių atvirukus kukliame tėvo rinkinyje.

Pagaliau pasiekiam „beato angelico“ Rafaelio salė. Čia kabo garsioji „Atėnų mokykla“. Aplink Platono ir Aristotelio majestotiškas figūras grupuojasi Sokratas, Epikūras, Pitagoras, na ir pats angeliškasis Rafaelis. Kiek čia senojo pasaulio garsenybių! Tikras protų, mokslų ir menų „Who is Who“.

Biblijų kambary mano vadovas atkreipia dėmesį į vieną, sidabru apkaustytą su puikiu Vyčiu reljefę. Tik nepavyksta išskaityti, kuris mūsų valdovas kada ir kam ją dovanoję.

Modernaus meno salėse akį patraukia Lello Scorzelli bronzinis triptikas „Vatican II“ Čia eilėje vyskupų ir dignitorių galima atpažinti ir Joną XXIII, ir Paulių VI, suklusius prieš nepaprastai impresyvių kūrinių centrą – ugningą, gyvastingą Šventosios Dvasios atsiuntimo sceną.

Sistino koplyčia

Kaip „visi keliai veda į Romą“, taip visi koridoriai ir laiptai Vatikano muziejuje veda į Sistino koplyčią. Pagaliau ir mudu, minios nešami, iplaukiam pro siauras duris.

„Tylos! Fotografuoti draudžiama!“ skelbia užrašai. Bet viduje, kaip Kaziuko

Elena Tumienė

ATĖJO VASARA

Atėjo vasara.
Vaivorykštėm sužydo pievos.
Atėjo vasara.
Kaišytinių juostų takeliais
Pievomis klajojo,
Kolei rudens vartus priėjusi
(Ir savo karalystės ribą),
Pati savęs nustojo

Kai ji pati save
Prarado
Gamtos
Alcheminėj metamorfozėj,
Ruduo
Rimtai tuojau pradėjo
Savąją tapybą.
Ir jau tikiai vienos
(Aukso)

mugėj: kalbų babilis, foto lempučių blyksėjimas. Ak, neįgyvendinamų draudimų ironija!

Nežiūrint kamšaties, erzelio ir belangės koplyčios troškumo, Michelandželo genijus apstulbina:

Nuo lubų į mane, mažą ir nereikšmingą, atplūsta rinktinė minia – Senojo Testamento pranašų, sibilių, karalių ir herojų. Čia rūsti Judita atneša Holoferno galvą, ir Dovydas patrenkia Galijotą; čia griuvinėja girtas Nojus, apsuptas besišaipančių sūnų; čia kietasprandžius izraelitus atsiveja dykumos gyvatės; čia ir Adomas, ir leva, ir žaltys žmogaus veidu... O virš visų sklendžia Dievas! Iš jo raumeningo kūno, iš jo plevenančių plaukų ir degančio žvilgsnio krenta į mane jėga lyg elektros srovė. Michelandželo Buonarroti, tai bent talentą tau Dievas davė, kad tu Jį taip nupiešt sugebėjai!

Paskutiniojo Teismo freska altoriaus sienoje dar išpūdingesnė. Kristaus Teisėjo figūra centre nepaleidžia žvilgsnio. Kristus čia visai kitoks, negu vaizduojamas įprastiniuose paveiksluose. Čia jis bebarzdis, trumpaplaukis, raumeningas ir be galo kūniškas. Nieko jame nebėra silpno, kenčiančio, nužeminto. Jo rankos mostas į prakeiktuosius nebesulaikomas, tačiau veide nėra rūstumo, tik jėga ir rimtis.

Pasmerktųjų kritimas, palaimintųjų kilimas tartum kūnų krioklys – rankų, kojų, siaubo iškreiptų ir viltim šypsančių veidų gausybės ragas! Man sukasi galva ir trūksta oro, nes jie visi atgrįdavo nuo sienos, gyvi ir didžiuliai, ir koplyčioje greit nebėliks nė centimetro vietos!

Žvelgiu aukštyn į lubas, kuriose jau beveik pusė freskų nuvalyta. Čia žvilgsnis atsi-gauna žerinciose spalvose. Skirtumas tarp 500 metų dulkėm ir žvakių dūmais apneštųjų ir nuvalytųjų paveikslų – neapsakomas. Japonų restauratoriai puikiai pasidarbavo su paslaptį laikomais preparatais, kuriais freskos valomos tik po 10 cm iš karto!

Dar kartą Petras

Tavo koja tikrai nuzulinta, beformė, kaip buvo pasakota, kaip rašė meno knygos. Ir aš braukiu delnu per ją, žvelgdama į pajuduo-

Spalvos
Audimą klojo
Ant miško,
Sodo,
Pievų ir arimų.

Tada sakiau,
Kad mirė
Gėlės,
Kai vasara
Nuvyto,
Priėjus savo karalystės ribą.

O jos? –
Tos gėlės
Slaptoje
Gamtos, gyvenimo, mirties ir meilės
Karuselėj sukos,
Ir, besisupdamos lietaus laivuos,
Niūniuodamos
Viltinę barkarolę,
Gyvos liko.

Ir dar pasivertė
Į žodį.
Ir įsiprašiusios
Į žmonių širdis,
Ėmė
Pinti naują,
Jau skirtingą
Kūrybinį vainiką.

Ir tik todėl,
Kad
Buvo vasara ir gėlės.
Kad
Kažkada
(Seniai)
Atėjo vasara.

„BRAVE NEW WORLD“

Prie pilkų rūmų,
Tarp džakarandų,
Kodėl ramumo
Širdis neranda?

Plastikos gėlės,
Metalu sruogos...
Ne serbentėlės
Dirbtinės uogos.

Žalios rūtelės
Žirklem karpytos;

Gumos bitelėm
Jos aplipdytos.

Kaip čia išeisiu
Prie greito kelio?
Ką čia dūmosiu
Aš be berželio?

Apvalus mėnuo
Spalvos meliono
Maudosi vienas
Jūroj betono.

Nei pasakėlės,
Nei mito seno.
Sentėvių vėlės
Čia negyvena.

Aušta aušrelė
Tarp tamarindų,
Už debesėlio
Balto užlindo.

Aušra atvėrė
Saulės langą,
Aukšą pažėrus
Jaunųjų padangėj

Ne į drobelę
Sesėlės baltą
Krito raselė;
Tik ant asfalto.

Ne vyturėlis
Pievoj čirena,
Tik verkia vėlei
Auto sirena.

O ar nematom
Mes darbo vaisių –
Kovos granatom
Dėl žmogaus teisių?!

Ne. Nėr paguodos,
Širdele mano,
Čia meilė rodo
Tik ant ekrano.

Tarp džakarandų
Prie pilkų rūmų
Širdis nuskeno
Į nuobodumą.

(Iš spaudai ruošiamo naujo eilėraščių rinkinio *Rozė saujoj*)

sios bronzos veidą. Kaip ilgai reikia bučiuoti, kad nudiltų metalas? 700 metų?

Ak, šv. Petrai, tu niekad šitaip neatrodei: sustingęs iškilmingoj pozoj, kumštyje tvirtai suspaudęs dangaus raktus. Iškalė tave Arnolfo di Cambio, kaip pirmieji fotografai fotografuodavo mūsų senelius – neįprastoj kėdėj, stilizuotoj pozoj...

Sudie! Dar užlipsiu į tavo šventovės bokštą. Dar noriu apžvelgt visą tavo miestą.

* * *

Trys šimtai trisdešimt trys sukti laiptai į bazilikos bokšto viršūnę. Netikėjau, kad šitaip skaudžiai galima pritrūkti kvapo... Mane lenkia jaunimas: džinsuoti amerikoniukai, džinsuoti vokiečiai, kostiumuoti japoniukai. Blykčioja akinių stiklai, tabaluojant krūtininių Yashica, Nikkon, Cannon aparatai.

Galų gale, be kvapo užsvirdulioju į siaurą bokšto viršūnės balkonėlį. A, verta buvo užduoti! Man po kojų – visa Roma.

Priešaky – Petro aikštė, apriesta Bernini kolonom. Iš jos pirmyn šauna Via della Conciliazione į Tiberio vingį, kur apvali, ruda kaip riešutinis tortas stovi Angelo pilis. Dar toliau – Forumas – 70-ties cezarių ir 2000 dievų majestoto liudininkas. Pražygiavo čia Pax Romana galybė pro triumfo arkas ir kolonas su laurų vainikais, purpuro togom ir surakintų vergų virtinėm. Čia buvo nužudytas Julijus Cezaris, o dabar intensyvūs archeologiniai tyrinėjimai stengiasi erdvių amžiaus žmogui vis daugiau atidengti tą šviesmečiais nutolusią praeitį.

Netoli Forumo ir karaliaus Emanuelio baltas grandioziškas paminklas, ir Michelandželo laiptai, saugomi dangiškuju Dvynių – Castor ir Pollux. Toliau į kairę – didžiulis Koliziejus žiedas su nuskeltu išoriniu sluoksniu (90% Romos bažnyčių buvo pastatyta iš jo medžiagos; tada niekas nesirūpino pagoniškų senienų apsauga) ir Circo Massimo žalias plotas. Tai čia cezariai kankinę pirmuosius krikščionis; čia buvę vykdomos nukryžiuavimo baudmės ir beginkliai užjudomi laukiniais žvėrimis. Koliziejus buvęs pastatytas tik po Nerono laiku.

Amžinas Mieste, kiek talpini istorijos! Ne

Šv. Petro bazilikos stogai, stogeliai ir senosios čerpės.

tik senos, bet ir naujos. Tik prieš 7 metus po-kėjo Šv. Petro aikštėj šūviai į Joną Paulių II. Piktas pasaulis nekenčia taikdarių ir tiesos skelbėjų. O šiandien – aidai giesmė naujam palaimintajam Dievo Tarnui Jurgiui. Ir man lemta tą giesmę girdėti; ir lem-ta knygon įsidėti rūtų šakelę nuo Palaimin-tojo kapo: su meile skintą, iš tolimos Lietu-vos atvežtą, nuoširdžiai dovanota...

Sudie, didžiųjų Roma – Michelandželo, Rafaelio, popiežių ir kardinolų. Sudie, mažųjų Roma – švelnios, paslaugios seselės Terentos, tėviško kun. Domininko. Dar turėtų būt devintas palaiminimas kukliesiems ir nuoširdiesiems.

Grįžta žvilgsnis pro liekną S. Maria Mag-giore varpinę, pro Quirinalą. Čia kažkur prie via del Tritone turi būt ir tu, Trevi fontane. Neįžiūriu per jūrą stogų ir bokštų. Sudie! Nebegaliu įmest tau pinigėlio. Reiškia, kad nebegrišiu? O gal vėl bus atlaidūs tavo bur-tai? Juk mano akys šį kartą matė džiaugs-mingą ir majestotišką Romą.

(Bus daugiau)

Stratfordo festivaly:

Elegantiškas „As You Like It“ pastatymas

ALFONSAS NAKAS

Kaip William Shakespeare „Romeo and Juliet“, taip ir „As You Like It“ pastatyta The Third Stage teatre. Tas pats abiejų veikalų režisierius, išradinasis Robin Phillips. Tie patys ir pagrindiniai aktoriai, The Young Company nariai. Kaip anksčiau mano aprašytoji tragedija, taip ir ši lengvutė farsiška komedija sušiuolaikinta — aktoriai aprenkti devynioliktojo šimtmečio galo ar dvidešimtojo pradžios rūbais, naudojami negausūs šių laikų butaforiniai reikmenys (dail. Patrick Clark).

Man teko matyti liepos 10-tosios spektaklį. Taigi, aktoriams jau gerai įsivaidinus, pastatymo trukmei maždaug įpusėjus (vaidinti pradėta gegužės 28, repertuare pasiliks iki rugsėjo 6).

Su Šekspyro veikalais susipažinusieji gal prisimins, kad tai viena iš pačių trumpiausių, „lengviausių“, žaismingiausių jo komedijų. Tragiškų scenų, kaip kitose, čia nėra su žiburiu neieškok. Tiesa, kunigaikštis Frederick (Michael Hanrahan) pagriauoja dukterėčią Rosalindą išstremdamas, pagrasina mirtimi, jeigu iš akių nedings, bet ir vaikui žiūrovui aišku, kad čia nieko blogo neatsitiks. Anksčiau su didikų būriu išstremtas ir Ardėnų girioje apsigyvenęs jo brolis, kunigaikštystės teisėtas valdovas Duke Senior (William Webster) tremtyje jaučiasi labai gerai. Jis ir jo pavaldiniai ten džiaugiasi sveiku oru, pora mėnionių rūbais apsirengusių merginų (statistių) verda jiems sriubas ir kava, vyresnieji filosofuoja, jaunimas draugauja su pagirių ūkininkais bei piemenimis, niekas asarų nelieja, nebent iš meilės padūsaudami. Abiejų kunigaikščių rolės trumpos ir mažareikšmės. Intriga pana ketrus ismilylėlių poros ir vienas cinikas.

Visų, ir čia aprašomojo, „As You Like It“ spektaklių centras — Orlando ir Rosalind, ypač pastaroji. Jei ši pora sugeba žiūrovą stebinti, džiuginti, linksminoti, kitiems galima kaiti ką atleisti. Šio pastatymo Rosalinda — Nancy Palk. Ji buvo švelniai kokiška, vaidino su ūpu, savo entuziazmu mokėjo užkrėsti ir Orlandą, ir žiūrovus. Iš trijų anksčiau mano matytų Rosalindų tik Maggie Smith buvo nuostabesnė. Per savaitę Nancy Palk pamačius dviejose tokiose skirtingose rolėse („Romeo and Juliet“ — Auklė) ryškėja didelės aktorės profilis. Nigel Hamer Orlando vaidmenį irgi švytėjo ismilylėlio jaunuolio entuziazmu, bet tiek fizine išvaizda, tiek vaidyba atrodė truputį per jaunus.

Iš dviejų lygiai svarbių antrėlių porų pirma prisiminsiu klouną Touchstone ir piemenaitę Audrey, nes klounas pirmiau įrašytas programoj. Touchstone, kaip žinome, buvo kunigaikščio juokdarys, į kurį beveik visi kreipiasi su „fool“ ir tuoj susiduria su jo aštraus liežuvio stipria logika. Daugely pastatymų jis dėvi cirko klouno rūbus. Šio pastatymo Touchstone, Albert Schultz, tiek lengva šiuolaikine apranga, tiek išvaizda panėšėjo į maždaug antro kurso studentą. Malonus jaunas gudragalvis! Toks, kad ir kitiems šnekant, taigi „vaidinant“, negalėjai jo scenoje nematyti. Marion Adler, prieš savaitę moderni, cigaretės rūkanti ir haibolus geriojanti Lady Capulet, čia buvo saikingai šaržuota tamsuolė, kutvėla, bet jau pakydusi Audrey.

Trečios poros vyriškį Silvijų

Scena iš Stratfordo festivalyje šiais metais statytos Šekspyro komedijos „As You Like It“: Susan Coyne (Phebe) ir John Ormerod (Silvius).

Nuotrauka Michael Cooper

labai gerai vaidino John Ormerod. Vaidino tokį nekaltą, taurų, ismilylųšį iki ausų, niekam neturintį apykantos, dėl mylimosios pasiryžusį bet ką atlikti. O ta mylimoji tai piemenaitė Phebe, kurią vaidina Susan Coyne, prieš savaitę matytoji Julieta. Kad Susan Coyne ka-

prizingąją piemenaitę suvaidino gerai, pasakyti nebeužtenka. Čia jos vaidyba — kažkas retai matyto, kažkas nepaprasto! Ypač, kai prieš vyrų Ganytmede apsimitusi Rosalindą ji staispė, strikšėjo, koketuodama savotišką „baletą“ šoko. Čia ji toli pralenkė save — Julieta ir

gal daugiau žiūrovų dėmesio sulaukė, negu pati šio spektaklio žvaigždė Rosalinda.

Apie ketvirtąją porą, Celia (Melanie Miller) ir Oliver (Weston McMillan), kaip apie ismilylėlius nėra ko kalbėti. Jų suporavimas — kvailiausia dirbtinybė. Bet abu aktoriai labai ge-

Judita Vaičiūnaitė ir Vytautas Kubilius Chicagoje

Penktadienį, rugsėjo 18 dieną, 8 v.v., Chicago Jaunimo centro mažojoje salėje įvyks vakaras su svečiais iš Lietuvos — poete Judita Vaičiūnaitė ir literatūros kritiku Vytautu Kubiliu.

Judita Vaičiūnaitė (gimusi 1937 metais Kaune) yra viena iš žymiausių šių laikų lietuvių poetė, šešiolikos poezijos rinkinių autorė. Jos poezija miestietiška. Vyrauja asmeniškos temos, bet taip pat svarbią vietą jos kūryboje užima Lietuvos istorija. Išeivijos kritike Ilona Gražytė-Maziliauskienė apie Juditos Vaičiūnaitės poeziją sako: „Jos poezija nėra niekad apkrauta intelektualiniais konceptais; spalvinga ir sen-

suali, ji netelpa iš anksto nustatytuose minties rėmuose... Jos autentiškumas neapsprendžiamas įvairių pasirinkimų. Poetės vidinio peizažo jautrumas pasireiškia įvairiais geriausiai į pe. duodančius“. Judita Vaičiūnaitė rugsėjo 18 d. vakarą skaitys savo poeziją.

Vytautas Kubilius (gimęs 1928 metais Aukštadvaryje prie Rokiškio) yra vienas iš geriausiai žinomų Lietuvos kritikų. Šiuo metu jis dirba Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Yra daugelio knygų autorius, jų tarpe monografių apie atskirus lietuvių rašytojus, literatūros mokslo veikalų: *XX amžiaus lietuvių lyrika, Lie-*

tuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas, tik praėjusiais metais išėjusio *Žanrų kaita ir sinizė*. Vytautui Kubiliui pažįstami ir išeivijos poetai. Yra rašęs apie Joną Aistį, Faustą Kiršą, Stasį Santvarą ir galiausiai apie Bernardą Brazdžionį. Vytauto Kubiliaus literatūrinė kritika yra esąsistinio pobūdžio, pasižymi puošniu stiliumi ir skvarbia mintimi. Ne viena jo knyga buvo recenzuota išeivijos spaudoje. Rimvydas Šilbajoris apie Vytauto Kubiliaus kritiką yra rašęs: „Staiga pasidarai dėkingas Kubiliui už jo poetiškus polinkius: visai nesvarbu pasidaro nei poezijos istorijos raida, nei klasifikacijos, nei idėjos, o tik malonu matyti, kaip žmogus su širdimi ir su žodžio dovana gali gražiai ir taip labai taikliai apibūdinti tikrą poetę (Salomėja Nerį)“. Penktadienio, rugsėjo 18 d., vakaro programoje Vytautas Kubilius dalyvaus pokalbyje su Bronium Vaskeliu, Lituanistikos katedros Illinois universitete Chicagoje vedėju. Pokalbio tema — „Dabartinis persitvarkymas Sovietų Sąjungoje ir lietuvių literatūra: praeitis, dabartis ir lūkesčiai“.

L. m.

• THE OBSERVER vol. 4 no. 6 (June-July 1987). Mėnesinis laikraštis anglų kalba, leidžiamas Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Federacijos. Vykdomasis redaktorius — Jonas Kuprys. Redakcijos ir administracijos adresas: The Observer, 4545 West 63rd Street, Chicago, Illinois 60629. Metinė prenumerata — 10 dol., Kanadoje ir užjūryje — 15 dol.

Šio numerio dėmesio centre — Lietuvos krikščionybės jubiliejaus iškilmės Romoje ir Jurgio Matulaičio beatifikacija. Kiti straipsniai skirti persekiojamų Lietuvos tikintųjų klausimui (komentuojant ypač filipiniečio kardinolo Jaime Sin vizitą okupuotoje Lietuvoje), latvių demonstracijoms Washingtone, Amerikos lietuvių politinei veiklai. Ypač dėmesio vertos Tėvo Antano Saulaičio, SJ įžvalgos į lietuviškas krikščioniškojo tikėjimo formas — šiame numeryje tęsiama jo straipsnių šia tema serija.

Chicagos teatruose

Operetė „Oklahoma“

Viena iš skambiausių operetėjų ar, kaip šiame krašte daugiau vadinama, miuziklų yra „Oklahoma“, sukurta tokio talento, kaip Richard Rodgers, pagal Oscar Hammerstein libretą. Čia tiek skambių melodijų, kad kai kurios jų pasilieka klausytojo atmintyje, mėgstamos niūniuoti ir dainuoti. Kai „Oklahoma“ 1943 metais buvo pastatyta Broadway, ji išsilaikė per tūkstantį spektaklių.

Dabar ją Chicagoje stato Drury Lane teatras, 2500 West 95th Street, labai netoli nuo Marquette Parko, didžiosios lietuvių kolonijos Chicagoje. Vaidinime šalia daugybės skambių dainų, yra ir šokio, baleto, gausu romantikos, varžybų dėl vedyboms pageidaujamos nuotakos, įjungta ir Texas valstijos folkloro. Pastatymas patrauklus, švarus, užsitiesia tik porą valandų. Tas scenos kūriny daugelio vadinamas Amerikos klasiku. Chicagoje šis pastatymas reikiama surežisuotas Dominic Missimi, kuris yra ir daugelio įvairių miestų operų režisierius, pagerbtas Jeff žymeniu, Northwestern universiteto teatro kurso dėstytojas.

Mums įdomu, kad šio pastatymo muzikinis direktorius yra latvių tremtinių sūnus Ed Kalninš, baigęs De Paul universitetą. Jis kviečiamas su muzikine programa radijo ir televizijos stočių. Pasakojo, kad jo motina moka lietuvių kalbą.

Aktorių sudėtis rinktinė. Alea Robertson laimėjusi Jefferson žymenį, John Ruess baigęs Ambrose universitetą, Mary Easterling dalyvavusi Lawrence Welk programose, Steve Hildebrand baigęs Marquette universitetą, dalyvauja televizijoje, Thomas Sandri ir Kim Mallery baigę Northwestern universitetą, Judy Kaplan laimėjusi Jefferson žymenį.

Miuziklas apie Seurat

Pirmaujantis Chicagoje Goodman teatras savo sezoną užbaigdamas pastatė miuziklą „Sunday in the Park with George“. Šis scenos kūriny su pasisekimu ejo Broadway teatre, o dabar Goodman teatras turėjo net keturis kartus pratęsti jo pastatymus, net iki rugsėjo 5 dienos, toks didelis buvo juo susidomėjimas, ir tai labai pelnytas. Pastatyme vaizduojamas prancūzų neimprisonizmo dailininko, pointilizmo pradininko Georges Seurat gyvenimas, jo kūryba ir jo laikai. Scenoje sudaroma pynė iš Seurato biografijos ir personažų, sukurta pagal jo paveiksluose vaizduojamus asmenis. Ypač koncentruojamasi į jo paveikslą, vaizduojantį sekmadienį parke, iš

Bradley Mott, Dale Morgan ir Paula Scrofano scenoje iš „Sunday in the Park with George“ Goodman teatro pastatyme. Chicagos Meno instituto lankytojai atpažins detalę iš Georges Seurat paveikslą „Sunday Afternoon on the Island of La Grande Jatte“.

Nuotrauka Kevin Moran

čia ir pastatymo pavadinimą.

Žiūrovą stebina kaip dramatinio veikalo, taip ir pastatymo išradinumas ir turtingumas. Scenoje gausus paryžietiškių charakterių iš 19 šimt. spalvingumas, giliai išpūdingos Seurato tapybos reprodukcijos, nuostabus scenų pakeitimų techniškas įvairumas, išradingas režisūros pasireiškimas. Antras veiksmas koncentruojasi apie Seurato vaikaitį, besireiškiantį maždaug šimtmečių vėliau. Įvedamos vaizduojamos ir kitos modernios priemonės. Naujas teatro režisierius Michael Maggio puikiai užsirekomendavo. Antras veiksmas blanknesnis, bet taipgi įdomus. Miuziklo libretas — James Lapine kūryba. Šis autorius dirbęs Yale dramos mokykloje. Kompozitorius Stephen Sondheim sukūręs ypač savitą muziką. Ji moderni, bet ne tranki, patraukli savo natūrumu, nors klausytojas neišsėdės nė vienos melodijos, kurią galėtų niūniuoti.

Aktorių kolektyvas — su plačiu patyrimu. Gretchen Albrecht baigusi Cincinnati konservatoriją, Etel Billig dalyvavusi daugiau kaip 200 pastatymų, Deanna Dugan dalyvavusi televizijoje ir Broadway pastatymuose, Linda Emond su magistrės laipsniu, Sharon Flynn — Lyric operos dainininkė. Seuratą vaizduojantis John Herrera studijas įėjęs Loyola universitete, vaidinęs Broadway. Miranda Kablach žinoma iš televizijos. Catherine Lord baigusi Cincinnati konservatoriją, Stan Staggs dalyvavęs Arkansas operos pastatymuose, Bradley Mott vaidinęs daugely radijo dramų, dėsto vaidybą ir dainavimą Columbia kolegijoje. Visas pastatymas labai aukšto lygio.

Juoz. Pr.

Judita Vaičiūnaitė

Vytautas Kubilius

Nuotrauka Algimanto Kunciaus

Nuotrauka Algimanto Kunciaus